

EDN: EBETGZ

*Иманкулов Мурат Калматович,
педагогика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна,
Кыргыз билим берүү академиясы,
ага илимий кызматкери,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**КЫРГЫЗСТАН ТАРЫХЫ КУРСУНУН МАЗМУНУН ОПТИМАЛДАШТЫРУУ
БОЮНЧА ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨ ИШИНИН ЭКСПЕРИМЕНТИНИН ЖЫЙЫНТЫГЫ**

*Иманкулов Мурат Калматович,
кандидат педагогических наук,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

*Козубаева Бурул Увайдуллаевна,
старший научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРИМЕНТА НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ ПО
ОПТИМИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ КУРСА ИСТОРИИ КЫРГЫЗСТАНА**

*Imankulov Murat Kalmatovich,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

*Kozubayeva Burul Uvaidullayevna,
Senior Researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**THE RESULTS OF THE RESEARCH EXPERIMENT ON OPTIMIZING
THE CONTENT OF THE HISTORY COURSE OF KYRGYZSTAN**

Аннотация: Макалада «Компетенттүүлүк мамиленин шартында Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун оптималдаштыруунун педагогикалык негиздери» аттуу диссертациялык илимий-изилдөө ишинин алкагында жүргүзүлгөн эксперименттин жыйынтыгы берилген. Эксперименттин жыйынтыгында Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунунун модели ийгиликтүү сыналды, Кыргызстан тарыхынын компетенттүүлүккө негизделген оптималдуу мазмуну республиканын жалпы билим берүүчү мектептеринде колдонууга жарай тургандыгын көрсөттү.

Аннотация: В статье представлены результаты эксперимента, проведенного в рамках диссертационной научно-исследовательской работы «Педагогические основы оптимизации содержания курса истории Кыргызстана в условиях компетентностного подхода». В результате эксперимента была успешно протестирована модель оптимального содержания курса истории Кыргызстана, которая показала, что оптимальное содержание истории Кыргызстана, основанное на компетентности, пригодно для использования в общеобразовательных школах республики.

Annotation: The article presents the results of an experiment conducted within the framework of the dissertation research work «Pedagogical foundations of optimizing the content of the history of Kyrgyzstan course in a competency-based approach». As a result of the experiment, a model of the optimal content of the history of Kyrgyzstan course was successfully tested, which showed that the optimal content of the history of Kyrgyzstan, based on competence, is suitable for use in general education schools of the republic.

Түйүндүү сөздөр: мазмун, эксперимент жүргүзүү, оптималдаштыруунун критерийлери, оптималдуу мазмундун модели.

Ключевые слова: содержание, эксперименты, критерии оптимизации, оптимальная модель содержания.

Key words: content, experiments, optimization criteria, optimal content model.

Киришүү. Азыркы коомдогу экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөр инсан үчүн жаңы талаптарды коюуда. Коюлган талаптардын негизгиси инсандын теориялык билимдерин практикада колдоно алуу жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу болуп саналат. Бул мектептик билим берүүнүн, анын ичинде Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун компетенттүүлүккө негиздеп түзүү зарылдыгын көрсөттү. Анткени, мазмун – билим берүү системасынын негизги компоненти болуп эсептелет. Ошондуктан, билим берүүнүн мазмунун, критерийлерин аныктоо жана аларды окутуу процесси үчүн тандоо жана киргизүү актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты: компетенттүүлүккө негизделген Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунун экспериментте текшерүүнүн натыйжаларын талдоо жана жыйынтыктоо.

Изилдөөнүн методу. Теориялык методдордун арасынан биз моделдөө методун колдондук. Моделдештирүү бизге компетенттүүлүк мамилени негизинде Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунун түзүүгө, оптималдаштыруу процессин элестетүүгө жардам берди. Эмпирикалык методдордун арасынан биз байкоо жүргүзүү, баарлашуу, тестирилөө, анкеталык сурамжылоо, окуу-нормативдерин талдоо жана педагогикалык эксперимент методдорун ийгиликтүү колдоно алдык. Бул методдор бизге теория менен практиканын ортосундагы ажырымды көрсөтүп, илимий изилдөө иштеринин жыйынтыктарын практикалык жактан текшерүү мүмкүнчүлүгүнө шарт түздү.

Талкууга алынган маселелер. Изилдөөнүн жүрүшүндө мазмун, мазмунду оптималдаштыруунун критерийлери жана индикаторлору, оптималдуу мазмундун модели, аны экспериментте сынап көрүү ж.б. маселелер талкууга алынды.

Негизги мазмун. Мазмун – билим берүү системасынын негизги компоненти болуп эсептелет. Ю.К. Бабанский: «Билим берүүнүн мазмуну – бул окуучулардын ар тараптуу

акыл-эс жана дене-бой жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүүсүн камсыз кылган, алардын дүйнө таанымын, моралдык жүрүш-турушун калыптандырган, коомдук турмушка жана эмгекке даярдаган илимий билимдердин, көндүм жана ыкмалардын системасы» [1, 399-б.] деп жазса, В.С. Леднев: «Билим берүүнүн мазмуну – бул негизги шарты уюштурулган ишмердүүлүк болуп эсептелген инсандын касиетинин жана сапатынын прогрессивдүү өзгөрүү процесси» [9, 54-б.] деп белгилейт. Мына ушул мазмундун негизинде берилүүчү билим инсандын өнүгүүсүн аныктаган негизги критерийлердин бири. Билим улуу муундан кичүү муунга берилген тажрыйбалардын жыйнагы, ал тажрыйбаларды андан ары өнүктүрүүгө жана окуучунун өзүн өзү таанып-билүүсүнө шарт түзөт. Демек, билим берүүнүн мазмунун, критерийлерин окутуу процесси үчүн тандоо актуалдуу маселелерден болуп саналат. Биринчиден, билим берүүнүн мазмунунун түзүлүшүн жана структурасын аныктоо, экинчиден, мазмунду логикалык иреттүү түзүү маанилүү болуп эсептелет. В.М. Монахов мазмундун түзүлүшүн экиге бөлөт: биринчиси – теориялык, экинчиси – практикалык [10, 143-б.], т.а. теориялык – бул жалпы педагогикалык принциптерге негизделип мазмунду тандоо, окуу материалын структуралоо, логикалык иреттүүлүккө келтирүү болсо, практикалык – предметтик стандартты, окуу программасын жана окуу-методикалык комплекстерди түзүү экендигин белгилейт.

Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун түзүүдө тарых илиминин принциптери, теориялары, мыйзамдары жана түшүнүктөрү өз ара тыгыз байланышта колдонулуп

окуучуга тарыхый окуялардын, кубулуштардын мезгилин, камтыган мейкиндигин, өнүгүү динамикасын, маанисин жана себеп-натыйжаларын түшүнүүгө жана анализдөөгө жардам берип, мазмундун бүтүндүгүн камсыздайт. Демек, «тарыхтын мазмунунун басымдуу бөлүгү мурдагыдай фактылар, окуялар, даталардан турган саясаттан эмес, маданий жетишкендиктери, ачылыштары, элдердин, цивилизациялардын социалдык-коомдук өнүгүүсү, күндөлүк жашоосун» [6, с. 53] камтышы зарыл.

Компетенттүүлүккө негизделген Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунунун вариантын практикада текшерүү максатында жүргүзүлгөн эксперименттин ар бир этабы өзүнө максаттарды жана милдеттерди камтыды.

Эксперименталдык иштер 2014-жылдын сентябрь айынан 2022-жылдын май айына чейин созулду. Ал үч баскычта: констатациялоочу, калыптандыруучу жана текшерүүчү баскычта жүргүзүлдү.

Эксперименттин башталышында мугалимдер менен биргеликте Кыргызстан тарыхы курсунун учурдагы көйгөйлөрү аныкталды. Мында Кыргызстан тарыхы боюнча 6-7-класстардын окуу китептеринин жалпы мазмунуна анализ жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк түзүлдү. Муну менен биз изилдөө иштерибиздин кийинки багыттарын дагы аныктап алдык.

Экинчи этапта предметтик стандарт, анын өзгөчөлүктөрү, негизги жана предметтик компетенттүүлүктөр менен экспериментатор мугалимдерди тааныштыруу иштери жүргүзүлдү. Натыйжада, эксперименталдык сыноого окуу материалын даярдоо схемасы иштелип чыкты (1-сүрөт).

1-сүрөт. Тарых предметинин мазмунун түзүүнүн биз сунуштаган схемасы

Үчүнчү этапта, мугалимдер Кыргызстан тарыхы курсунун компетенттүүлүккө негизделген оптималдуу мазмунун сынап көрүштү. Мазмун биз сунуштаган критерийлерди (1-тиркеме) эске алып, компетенттүүлүккө негизделген Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунунун моделинин (2-тиркеме) негизинде түзүлдү жана ар бир предметтик компетенттүүлүктүн калыптангандыгын сынаган деңгээлдик тапшырмалар менен коштолду.

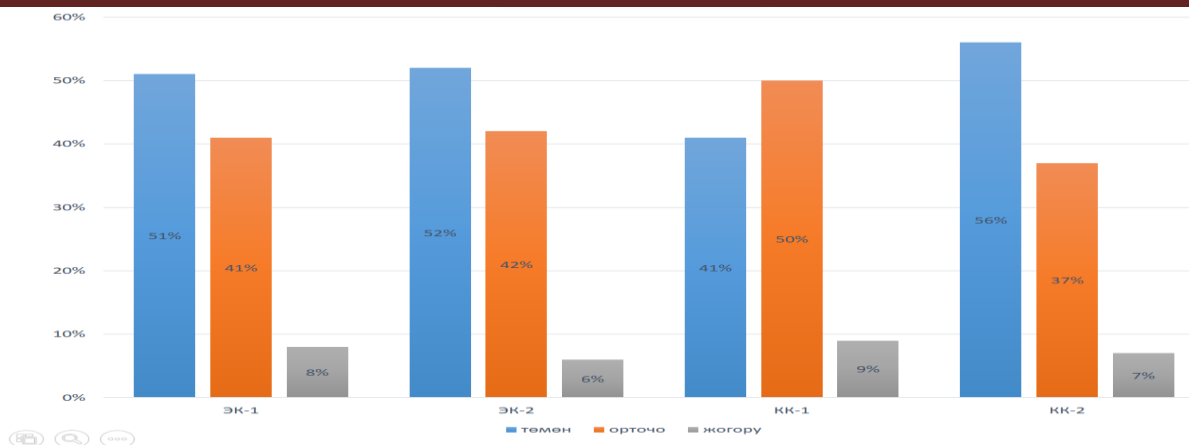
Жалпы 534 окуучунун окуу ишмердүүлүгү бааланды: алардын 269 эксперименталдык, 265 контролдук класстын окуучулары болуп эсептелет.

Эксперименттин жүрүшүндө эки мазмун: 1. колдонуудагы (көлөмдүү) жана 2. биз сунуштаган (оптималдуу) мазмун экспериментке сунушталды. Негизги критерий: окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрүн сынап көрүү болуп саналат.

Изилдөөнүн констатациялык баскычынын жыйынтыгында көрсөтүлгөн критерий боюнча төмөнкүдөй көрсөткүчкө ээ болуп, изилдөөгө катышкан окуучулардын көпчүлүгүндө предметтик компетенттүүлүктөрдүн калыптануусунда бир топ кемчиликтер бар экендигин көрсөттү.

1-таблица. Эксперименталдык топтордогу балдардын предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануу деңгээли

Класстар	Предметтик компетенттүүлүктөрдүн калыптануу деңгээли					
	Төмөн		Орточо		Жогору	
	саны	%	саны	%	саны	%
ЭК-1-165	85	51 %	67	41%	13	8%
ЭК-2-161	84	52 %	68	42%	9	6%
КК-1-157	64	41 %	79	50%	14	9%
КК-2-162	91	56%	59	37%	12	7%

1-диаграмма. Эксперименталдык топтогу окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусунун деңгээли (бааштапкы текшерүү)

Констатациялоочу эксперименттин аягында, окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрү тиешелүү деңгээлде калыптанбагандыгы тастыкталды. Мына ошондуктан, окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрүн жогорку деңгээлде калыптандыруу үчүн биз тандап алган моделди жана Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунун эффективдүү колдонууда бир нече максаттуу иштер аткарылышы зарыл экендиги белгиленди.

Изилдөөнүн көзөмөлдөөчү жана жыйынтыктоочу баскычтарында предметтик компетенттүүлүктөр биз сунуштаган опти-

малдуу мазмунду сынап көрүүнүн критерийлери болсо, деңгээлдик тапшырмалар каражаты болуп калды.

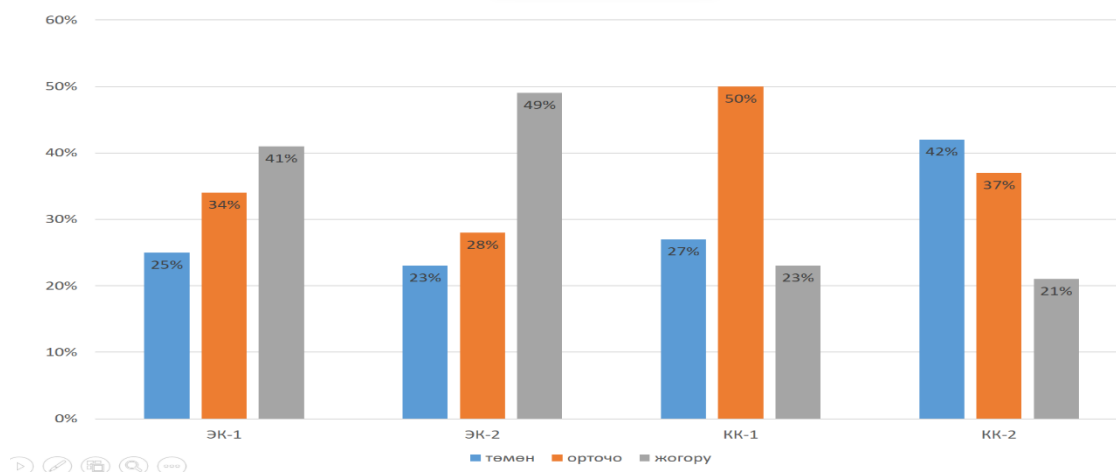
Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмуну ар бир предметтик компетенттүүлүктөрдү канчалык эффективдүү калыптандыра тургандыгы деңгээлдик тапшырмалар менен бааланды.

Натыйжада Кыргызстан тарыхы боюнча оптималдуу мазмунду колдонууда окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануу деңгээли бир топ жогорулагандыгы белгиленди (3.10-таблица жана 3.6-диаграмма).

2-таблица. Эксперименталдык топтордогу балдардын предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануу деңгээли

Класстар	Предметтик компетенттүүлүктөрдүн калыптануу деңгээли					
	Төмөн		Орточо		Жогору	
	саны	%	саны	%	саны	%
ЭК-1-165	41	25%	56	34%	68	41%
ЭК-2-161	37	23%	45	28%	79	49%
КК-1-157	43	27%	78	50%	36	23%
КК-2-162	68	42%	60	37%	34	21%

2-диаграмма. Эксперименталдык топтогу окуучулардын предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусунун деңгээли (жыйынтыктоочу текшерүү)

Эксперименттин жыйынтыгы боюнча предметтик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруунун жогорку баскычы: 6-класстарда 8% дан 41%га (34%) чейинки; 7-класстарда 6%дан 38%га (32%) чейин көтөрүлдү. Ортоңку баскыч 6- жана 7-класста бирдей деңгээлди көрсөттү. Бул баскыч жалпысынан жетишүү деңгээли орточо балдарды камтыгандыгы менен түшүндүрүлөт.

Динамикалык өсүү, 7-класстарда байкалат. 6- жана 7-класстар дагы окуу процессине активдүү катышып, ар бир берилген оптималдуу мазмунду кызыгуу менен окуп-үйрөнүп, тапшырманы кызыгуу менен аткарды.

Муну менен биз диссертациялык изилдөөнүн теориялык негиздерин практикада сынап көрүп, тарых предметинин окутуу процессине, предметтик компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга олуттуу салымыбызды кошо алдык. Эксперименталдык класстар сырткы баалоодо динамикалык өсүүнү көрсөтүп, билимдин сапаты кыйла жакшыргандыгын далилдеди. Оптималдуу мазмун жана анын негизинде түзүлгөн деңгээлдик тапшырмалар окуучулардын хронологиялык-картографиялык, тарыхый-цивилизациялык, этномаданий жана социалдык-жарандык компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусуна түздөн-түз таасирин тийгизди, тарыхый окуялардын, кубулуштардык, процесстердин келип чыгуусунун

себептерин, динамикалык өсүүсүн жана натыйжаларын, ээлеген мейкиндигин, болуп өткөн мезгилин жана белгилүү тарыхый инсандардын ишмердүүлүгүн анализдөөгө, сынчыл баалоого жана жыйынтык чыгарууга үйрөнүштү. Ошондой эле компетенттүүлүккө негизделип түзүлгөн оптималдуу мазмун тарых предмети боюнча предметтик стандартта окуучулардын билимди өздөштүрүүсүнө коюлган талаптарды аткарууга, күтүлүүчү натыйжаларды сынап көрүүгө шарт түздү.

Демек, биз сунуштаган компетенттүүлүккө негизделген Кыргызстан тарыхы курсунун оптималдуу мазмунунун модели эксперименттен ийгиликтүү сыналып, Кыргызстан тарыхынын компетенттүүлүккө негизделген оптималдуу мазмуну республиканын жалпы билим берүүчү мектептеринде колдонууга жарай тургандыгын көрсөттү.

Адабияттар:

1. Бабанский, Ю.К. Интенсификация процесса обучения [Текст] / Ю.К. Бабанский. – М.: Знание, 1987. – 80 с.
2. Бабко Г.И. Основы социально-гуманитарных наук [Текст]: Учебно-методический комплекс. В 2 ч. Ч. 1 / Г.И. Бабко, В.М. Землякова, М.В. Кондратьева и др.; Под общей ред. Г.И. Бабко. – Минск: РИВШ, 2003. – 258 с.

3. Барг М.А. Категория «цивилизация» как метод сравнительно-исторического исследования (человеческое измерение) [Текст] // М.А. Барг. – История СССР. 1991. – № 5. – 171 с.
4. Беспалько В.П. Программированное обучение (дидактические основы) [Текст] / В.П. Беспалько. – М.: Высшая школа, 1970. – 300 с.
5. Вяземский Е.Е. Как преподавать историю в современной школе: теория и методика [Текст]: Учебно-методическое пособие / Вяземский Е.Е., Стрелова О.Ю. – М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2006. – 84 с.
6. Козубаева Б.У. Кыргызстан тарыхы курсунун мазмунун оптималдаштыруунун айрым маселелери // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2017. – № 3 (43). – С. 51-55. – EDN: YQGZWH
7. Кыргыз Республикасында жалпы мектептик билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты [Электронный ресурс]: 21.07.2014. № 403. Режим доступа: <https://edu.gov.kg/kg/schools/gosudarstvenn-uj-obrazovatelnyj-standart/>
8. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-9-класстар үчүн «Кыргызстан тарыхы жана дүйнө тарыхы» боюнча предметтик стандарт. [Электронный ресурс]: 21.07.2014. № 403. Режим доступа: http://kao.kg/wp-content/uploads/2020/02/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D1%8B%D1%85_5-9_%D0%BA%D1%8B%D1%80%D0%B3.pdf
9. Леднев В. С. Содержание образования [Текст]: Учебное пособие / В. С. Леднев. – М.: Высшая школа, 1989. – 360 с.
10. Монахов В.М. Проблемы единого уровня общеобразовательной подготовки учащихся в средних учебных заведениях [Текст] / В.М. Монахов. – М.: Педагогика, 1983. – 143 с.

Рецензиялаган:
Мамбетакунов У.Э.,
педагогика илимдеринин доктору, профессор